

УДК 81'25'42'373.46(477)“18/19”І.Франко

НАУКОВИЙ ПЕРЕКЛАДНИЙ ТЕКСТ ІВАНА ФРАНКА: ТЕМАТИКА І ПРОБЛЕМАТИКА

Іван Теплий

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра іноземних мов для гуманітарних факультетів,
вул. Університетська, 1, Львів 79005, Україна,
e-mail: i_teplyi@rambler.ru*

Розглянуто науковий перекладний дискурс І. Франка з погляду порушеної тематики і розглядуваної проблематики. З'ясовано, що науковий перекладний масив, завдяки аналізу нової систематизованої хронології Я. Яреми, помітно зростає. Подано огляд наукового доробку І. Франка загалом. Наведено деякі нові статистичні дані. Підкреслено, що наукові переклади зроблено передусім з практичної потреби, продиктованої логікою суспільно-політичної діяльності письменника-енциклопедиста. Переклади були здебільшого науково-популярними, оскільки призначалися для широкого кола читачів того часу.

Ключові слова: науковий текст, переклад, проблема, діяльність, мова, термін, термінологія.

Якщо взяти до уваги, що спадщина Івана Франка (за даними Інституту франкознавства ЛНУ імені Івана Франка) налічує понад 6000 творів, з них 1020 художніх (поетичних, прозових, драматичних), 1650 – публіцистичних та інших статей, понад 1000 листів, 1130 художніх перекладів, то загальний науковий дискурс І. Франка становить понад 1200 наукових праць [див. також: 1, с. 42–57 (736 праць); 58–63 (300 праць)], а з урахуванням “Додаткових томів” (насамперед Т. 53, 169 творів, майже 610 сторінок) – 1205 праць, що охоплює 21 том (томи 26–47, 53) із 53-х загальна кількість бл. 11110 сторінок [40; 39]. Однак і це не остаточне число, оскільки в інших томах є передмови як науковий дискурс, та й у листах часто порушуються наукові питання.

Найбільшою науковою працею І. Франка вважається 5-томне видання “Апокрифів і легенд з українських рукописів” (1896–1910) – “монументальна збірка текстів рукописного матеріалу з наукового аналізу” [49]. Науковий доробок І. Франка охоплює найрізноманітніші сфери, як-от: літературознавство, мовознавство, історія, етнографія, філософія, економіка [49]. Варто було би додати сюди й перекладознавство, засновником якого в українській науці був І. Франко: “У дожовтневій українській літературі Іван Франко був не тільки неперевершеним практиком-перекладачем, але й видатним теоретиком мистецтва перекладу. Його теоретичні статті, численні передмови до власних і чужих перекладів, рецензії, принагідні зауваження про переклад в його критичних роботах є яскравим свідченням того, що в розробці теорії перекладу він у дожовтневий період був вершиною” [2, с. 3]. “Перекладацький професіоналізм уперше в українській літературі, – зазначив В. Коптілов, – виявив І. Франко, який підходив до цієї справи з науковим аналізом, художньою інтуїцією, володіючи всіма стильовими реєстрами української мови. До І. Франка українські перекладачі працювали лише над творами європейських літератур, він першим почав перекладати тексти *східних авторів*” (курсив мій. – І. Т.) [20, с. 1]. Врешті, рубрикація двох томів, що ледь увібрали матеріали Міжнародного конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження І. Франка, яскраво засвід-

чує багатогранність творчого генія І. Франка: Світогляд І. Франка, теорія і методологія, інтерпретація тексту, фольклористика, проблеми перекладознавства (1-й том), проблеми мовознавства (чи не найчисельніша); контакти, рецепції, паралелі; історія; педагогіка; видавничі справа; краєзнавство (2-й том) [16; 18]. Наукова проблематика Конгресу охоплювала роботу 26 секцій і двох круглих столів [30, с. 8–56].

“В “Записках” – про це у листі до А. Ю. Кримського 14 січня 1896 року, – я друкую “Варлаама”. Чи посуну далеко наперед науку про сю повість – сього не знаю, а бодай звезду докупи все важніше, що досі зроблено на сьому полі, і провірю важніші здобутки. Жаль, що я не орієнталіст!” [40, т. 50, с. 69]. Ці слова І. Франка можна з цілковитою підставою винести в епіграф статті.

Тема “Науковий дискурс Івана Франка” – багатоаспектна й багатовимірна. У статті порушено проблему наукового перекладного тексту в аспекті тематики, проблематики, термінотворення, рецензування та, частково, наукових контактів.

З іншого боку, І. Франко – “цілий чоловік” і тут звертає на себе увагу теза про те, що “виступаючи науковцем у літературі і залишаючись письменником в науці, І. Франко значною мірою естетично збагатив обидві сфери за рахунок взаємопроникнення їх окремих елементів” [14, с. 243]. Ця ідея зримо, як на мене, проглядає у листі до А. Ю. Кримського (Львів, 7 жовтня 1893 року), де 37-річний І. Франко дораджує 22-річному А. Ю. Кримському: “Ваш намір – покинути белетристику і віддатися праці над укр[аїнською] філологією не дуже мене тішить, хоч Ваша стаття* в спорі Чайченка contra [проти. – *I. T.*] галичан показує Вашу здатність до філології. Та все-таки мені здається, що Ви вменшуєте себе, думаючи, що белетриста з Вас не буде, а, з другого боку, я боюся, що, пішовши слідом за Житецьким, Ви влізете в яку-небудь спеціальну нору філологічну, як той щедрінський премудрий ковбел, і то в пору, коли українське діло потребує не мудрих ковбелів, але смілих і рухливих шук та кленів, котрі б усюди плавали, усюди виявляли життя та будили других до життя. А на Україні, крім Чайченка і Вас, таких людей поки що нема, та й хто зна, чи швидко й будуть: помре Чайченко**, заховається Ви в філологічну нору – і запанує знов мертва тиша. Я не маю нічого проти того, щоб Ви з часом зробилися спеціалістом – чи філологом, чи чим хочете, та все-таки мені здається, що спеціаліст уже не ц і л и й ч о л о в і к, се вже машина, приспособлена до одної тільки роботи. Значить, не обрізуйте себе завчасно! Жийте повним духовним життям, доки живеться, давайте волю своїм поривам, доки вони у Вас молоді, сильні та здорові, доки рвуть Вас вони на загальне, добре діло. Прийде час, життя поб’є і поморозить Вас – виспеціалізує так, що й не раді будете, то тоді лізьте в філологію по слідах Житецького чи хоч би й Михальчука! Се моя неміродайна думка, виведена з мого власного досвіду” [40, т. 49, с. 423–424]. У цих словах – і громадянська позиція І. Франка як будівничого Української держави у найширшому розумінні слова, включно з політичним, культурологічним, філософським, літературним, науковим, зокрема, мово- і термінознавчим аспектом, врешті, перекладацьким і перекладознавчим.

У передмові до циклу “З давньоіндійського епосу”, І. Франко, зокрема, висвітлює суть справжнього наукового дослідження: “Подаю статтю д[октора] Єлачича з деякими скороченнями і поправками, які я вважав потрібними для читачів і які зовсім не на-

* Йдеться про статтю А. Кримського “Наша мовна скрута та спосіб зарадити лихові” (“Зоря”. – 1891. – № 24), надруковану під псевдонімом “А. Хванько” [40, т. 49, с. 725].

** Б. Грінченко (псевдонім – Чайченко) хворів тоді на сухоти [40, т. 49, с. 725].

рушають авторського права д. Єлачича, що в отсій статті являється переважно референтом чужих думок, а не подає свого власного дослідження” [12, с. 3; 39, т. 52, с. 333–334].

Розпочинаючи розгляд біблійного оповідання про сотворення світу, І. Франко застерігав: “Я не висав собі тут нічого з пальця і не жадаю ні від кого, щоб вірив мені на слово. Я подаю здобутки новішої науки, а властиво лише маленький вибір із багатого скарбу тих здобутків. А ся новіша наука визначається тим, що ні від кого не жадає і ні в кого не терпить віри на слово. У всьому вона йде до вироблення власного переконання при помочи фактів, досвідів, контролі; вона подає лиш такі річи, що кожний відповідно приготований чоловік може й сам дійти до них і переконатися, чи доведено до них вірно” [44, с. 71–72; див.: 64; 65]. Отже, перед нами – взірць науковості викладу. У цій статті окреслено науково-технічний аспект перекладу (див. *informative vs. imaginative writing*) [48, с. 40], тобто загальнонауковий стиль (природничо-науковий та суспільно-науковий) на відміну від художнього. Належить виокремити і третій аспект – переклади з Біблії та апокрифічних книг.

Переклад Біблії та апокрифічних книг. “На знаки присутности Святого Письма в текстах І. Франка натрапляємо, починаючи ще від його гімназійних спроб перекладу біблійних пророків, коли він переклав, “переписав”, за його словами, “Пророчество Ісаї” (Франків текст обривається на початку п’ятого розділу Книги Ісаї) та Книгу Йова (12 глав). Із пізніших звернень Франка-перекладача до книг Старого Заповіту згадаємо переклади Першої і Другої глави Книги Буття, уміщені в розвідці “Поєма про сотворення світу” (1905), переклад оповідання про смерть Мойсея в передмові до другого видання “Мойсея” (1913), переклад декількох фрагментів Євангелія від Луки, Євангелія від Маттея та Апостольських діянь у розвідці “Молитва за ворогів” (1911), переклад уривків із Книг Суддів і Самуїла, а також із Книги Буття (гл. XVI і XVIII), які маємо в розвідці “Благовіщення. Порівняний дослід біблійної теми. З додатком благовіщенської драми Івана Дамаскина в віршованім перекладі на церковнослов’янську мову” (1914), насамкінець, студію “Пісня Дебори. Найдавніша пам’ятка старогєбрейської поезії” (1912)”, пише відома львівська дослідниця, франкознавець-апокрифолог Ярослава Мельник [25, с. 14; див.: 44]. Що більше, студія “Пісня Дебори” належить до таких праць, як “Данте Алігєрі” і “Алькаї і Сапфо”, де, за словами П. Баб’яка, “важко визначити самий їх жанр, оскільки дослідження про письменника або його твір постійно ілюструються перекладами, причому переклади займають таке велике місце, що набувають самостійного значення” [2, с. 200]. Важливо додати, що “із-поміж інших форм рецепції біблійного тексту І. Франко особливої ваги надавав саме перекладам” [25, с. 15]. Сам І. Франко мотивував це так: “Велика частина біблійних книг має, крім релігійного, безпосереднє поетичне значення. Переказ уривків із тих книг, модернізування, чи, точніше, розбавлення їх водою і “прикрашування” без будь-якої ідеї – це те ж саме, як коли б хто захотів, приміром, своїми словами переказати деякі частини “Одіссеї” або грецьких трагедій. *Простий, точний переклад оригіналу* (курсив мій. – І. Т.) звичайно може викликати далеко сильніше враження і далеко більше навчити нас” – зазначає І. Франко у статті “Поєзія Яна Каспровича” [40, т. 27, с. 263–264]. Отже, до перекладу Біблії та релігійної літератури загалом І. Франко ставився як до наукового, що вимагає точності відтворення думки (Про творчий метод Франка-перекладача див. окрему статтю) [34].

“А наші ідеали які? – писав І. Франко у листі до М. Й. Бучинського (лютий–березень 1881 року). – Думаю, що згодиться з нами на те, що не шукати нам тих ідеалів в минувшині ні князівській, ні козацькій, а в будущині, до котрої одна тільки дорога:

пізнання теперішності і свідомо, наукою прояснена праця [курсив мій. – *I. T.*] над її правою. Отсе наш програм, в такім дусі працюємо, ми і бажаєм, щоб до того працювали й усі наші співробітники. Се, як бачите, zarazом і філософічне, і практичне угрунтування реалізму літературного, позитивізму та матеріалізму наукового а ідеалізму практичного” [40, т. 48, с. 281].

Науковий стиль І. Франка – це насамперед широта підходу до висвітлення явищ: розгляд наукової проблеми, скажімо аналіз трагедії Й.-В. Гете “Фавст” на розлогому філософсько-історичному та культурологічному, відтак перекладознавчому тлі [37, с. I–XIII] чи підхід І. Франка до написання статті, передмови до неї, аналізу її. Широкий філософсько-культурологічний та вертикальний (історико-філологічний) контекст – завжди тут. Зокрема, Франківська стратегія роботи над перекладним текстом становить цілу систему, елементами якої є:

- Аналіз літературної епохи;
- Вибір тексту, передусім з погляду актуальності;
- Літературно-критичний аналіз відібраного твору;
- Критичний аналіз перекладів цього твору, що виконали попередники;
- Власне переклад твору.

Його власним перекладам та літературному аналізу завжди передував виклад того, що зроблено було вже до нього у цій галузі. Далі йшов на міцній науковій основі аналіз його звичаїв, особливостей побуту народу, якому належить оригінал [11, с. 45]. Це, так би мовити, перекладацька стратегія І. Франка. “Пристаючи до оцінки твору літературного, – писав І. Франко у статті “Відповідь критикові “Перебенді“, – я беру його поперед усього як факт духовної історії даної суспільності, а відтак як факт індивідуальної історії даного письменника, т. є. стараюсь приложити до нього метод історичний і психологічний. Вислідивши таким способом генезис, вагу і ідею даного твору, стараюсь поглянути на ті здобутки з становища наших сучасних змагань і потреб духовних та культурних, запитую себе, що там находимо цінного, поучаючого і корисного для нас, т. є. попросту, чи і оскільки даний автор і даний твір стоїть того, щоб ми його читали, н. є. займалися, над ним думали і про нього писали” [40, т. 27, с. 311].

У галузі наукового перекладу звертає на себе увагу такий доробок.

У 1879 році І. Франко переклав 24-й розділ першого тому “Капіталу” К. Маркса (“Так зване первісне нагромадження”), маючи намір опублікувати його в додатках до підготованої ним книги “Основи суспільної економії”, але цьому виданню не судилося побачити світ [4, с. 4; 46, с. 32]. “Важливе значення для розвитку соціально-економічної думки на Україні мав франківський переклад 24-го розділу першого тому “Капіталу” К. Маркса, зокрема для становлення наукової політекономічної термінології. Однак світогляд Франка як науковця не був позбавлений елементів концептуальної еkleктики, схильності до лібералізму” [40, т. 44, кн. 1, с. 613]. В останньому реченні – данина часові виходу у світ цього друкованого видання. Переклав І. Франко й частину праці Ф. Енгельса “Анти-Дюрінг” (“Початок і теорія соціалізму Фрідріха Енгельса”). У зв’язку з цим Д. Х. Острянин писав в енциклопедичному виданні, що “Ф. [Іван Франко. – *I. T.*] був першим перекладачем окремих розділів “Капіталу” К. Маркса і “Анти-Дюрінга” Ф. Енгельса” [29, с. 42]. Переклад з “Капіталу” К. Маркса містить шість підрозділів, у формулюванні заголовків яких І. Франко з метою скорочення дещо відступив від Марксового тексту, хоча загалом послідовно дотримувався прийнятої схеми. Шостий і сьомий підрозділи 24-го розділу “Капіталу” І. Франко випустив [40, т. 44, кн. 1, с. 667].

У перекладі “Анти-Дюрінга” теж наявні пропуски тексту. Якщо дослідникам вдалося встановити, з якого видання робив переклад “Капіталу” І. Франко, то у випадку “Анти-Дюрінга” цього зробити поки що не вдалося, – тому походження цих пропусків дотепер залишається нез’ясованим. Переклад пов’язаний із труднощами насамперед термінологічними. Відсутність або нерозробленість в українській мові того часу термінів, які б точно відображали марксистську теорію, а також намагання І. Франка популяризувати марксизм призвели до того, що низку марксистських понять перекладач подав досить вільно [40, т. 45, с. 557; 44]. Отже, і в науковому перекладі І. Франко вдався до пропусків головню тому, що не ставив собі за мету зробити повний письмовий переклад: на це не було ні часу, ні, мабуть, і можливості. Не сприяли цьому й умови суспільно-політичної діяльності. Мета перекладу була, радше, ознайомчою: “Ви знаєте [Лист до М. І. Павлика. Львів, 30 липня 1879 року. – *І. Т.*], що пишучи що-небудь, я зовсім не хочу творити майстерверків [шедеврив. – *І. Т.*], не дбаю о викінчення форми і т. д. не тому, що се – само собою не хороша річ, але тому що натепер головне діло в нас сама думка, головне завдання писателя – порушити, зацікавити, вткнути в руку книжку, збудити в голові думку” [40, т. 48, с. 199].

П. Шморгун вважає, що “одним з перших пропагандистів і популяризаторів “Капіталу” у Східній Галичині був великий український письменник, революціонер-демократ І. Франко. 1878 р. він опублікував польською мовою популярну брошуру “Катехізис економічного соціалізму”, де у формі запитань і відповідей виклав основні положення “Капіталу” і “Маніфесту Комуністичної партії”. Але брошура була конфіскована поліцією і вийшла українською мовою лише 1926 року в Києві” [46, с. 32]. Інший дослідник проблеми, Й. Багмут, вважав, що “першим пропагандистом і перекладачем творів К. Маркса і Ф. Енгельса у Східній Галичині був великий український письменник І. Франко [...]. І. Франко прагнув зробити переклад максимально приступним тодішньому читачеві” [4, с. 4]. І. Франко, як засвідчує аналіз фактологічного матеріалу, був *першим* (курсив мій. – *І. Т.*) перекладачем праць К. Маркса українською мовою, активним пропагандистом ідей наукового соціалізму на західноукраїнських землях. Про це свідчила нова експозиція у Львівському літературно-меморіальному музеї Івана Франка за 1964 рік. Там демонструвався й рукописний переклад українською мовою одного з розділів “Капіталу”, що мав вийти окремою книгою і до свого перекладу І. Франко написав передмову [15, с. 250].

Видається потрібним простежити хронологію головних наукових перекладів І. Франка, які вдалося відшукати у Відділі наукової бібліографії Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України [36; 7–10; 12–13; 19; 22–23; 26–28; 32–33; 38; 45] і відповідно показати тематику й проблематику наукового перекладного тексту І. Франка в аспекті становлення. За точку відліку належить взяти 1879 рік, адже саме тоді вийшли друком “Білковина” Т. Гекслі, праця Е. Геккеля [8; 9], переклад частини “Капіталу” К. Маркса [18] та уривка з “Антидюрінга” Ф. Енгельса [43], праці Е. Лавльє про ґрунтову власність [23]. Отже, того року вийшли друком 5 наукових перекладів. Наступний переклад наукової праці (“Нарис історії філософії...”) опубліковано 1887 року. Далі йдуть: 1891 рік [28], 1894 – серія нарисів Л. Фера “Будда і буддизм” (друкувалися в часописі “Жите і слово”) у перекладі І. Франка, підготованому протягом 1893 року [47, с. 70], 1895 – переклад з німецької мови на польську статті про сумний стан народної освіти в Галичині, пор.: “Die Volksaufklärung in Galizien” (Neue Revue, № 49, 4. XII) і “Oświata ludu w Galicji” (“Monitor”. – № 36) [47, с. 86], 1896 – деякі уривки із книги Клоустона (див.: “Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни. З англ. мови перело-

жив А. Кримський. Коштом К. Фрейтага. – Львів, 1896. – 183 с.”, де автором приміток був І. Франко); 1897 [13].

Із наукових праць вартими уваги перекладознавців є статті “Притчата за єдно-рога и нейният български вариант” (“Сборник за народни умотворения”, кн. XIII, София) та “Слово о полку Игореві в перекладі Йосифа Левицького” (Зап. НТШ, т. IX) [47, с. 91], 1897 – Із наукових перекладів (релігієзнавство) побачили світ такі твори: П. Еванс “Борьба теологии з наукою” (“Жите і слово“, кн. 3), “Життя Ісуса Христа” (статті Патера Дідона і Моріса Верна // “Жите і слово“, кн. 1–3), окремою відбиткою як додаток до часопису статті вийшли у “Літературно-науковій бібліотеці“, нова серія, кн. 10 [47, с. 99], 1900 – актуальні праці К. Воєнского та Є. Єлачіча [7; 12], 1901 – А. Д. Уайт, 1903 – А. Міцкевич, 1904 – Ф. Лассаль, 1905 – Фер, 1909 – Сент-Амур [36; 38; 19; 22; 26; 36; 38].

Інші наукові переклади подано нижче, у загальному переліку, теж у хронологічному порядку за вельми скрупульозним та ґрунтовним, – просто незамінним, – дослідженням Я. Яреми [47].

Отже, наведені тексти представляють як природничі, так і суспільні науки, що їх за проблематикою можна подати у такому вигляді: біологічна, географічна, економічна, філософська, культурологічна, історична, релігієзнавча, біблієзнавча, соціологічна. Щодо тематики, то вона вельми актуальна, деяка й дотепер, як-от: походження людини, виникнення життя на Землі, людинознавство, людина і вічність, біблієзнавство, теологія, сходознавча тематика у найширшому розумінні слова (заслуговує на предмет окремої розвідки), продуктивні сили, виробничі відносини, питання власності, історія філософії, політична історія, політологія, історія провідних європейських країн, історія України, українознавство, літературознавство, мовознавство, українська мова, її історичний розвиток, питання правопису та ін. Цікавим аспектом, дотичним до порушеної теми, є проблема “І. Франко-рецензент” [див.: 24, с. 143].

Термінотворчість. Перекладаючи, І. Франко вживав лише ті іншомовні слова, які були поширені на Західній Україні, отже, були зрозумілими тогочасному читачеві, як-от: *теологія, ідилія, комісія, олігархія, операція, пролетарій, концентрація, економіст, пропорція, екзакуція, капітал, продукція* та ін. [18, с. 173–202]. Однак більшість іншомовних слів, що трапляються в “Капіталі”, перекладач подав українською: *установці, писателі* (автори), *вступний вивід* (преамбула), *відшкодувати* (компенсувати), *поступ* (прогрес), *спори* (полеміка), *крайня границя* (мінімум), *товариство* (корпорація або, іноді, коаліція), *стоваришення* (коаліція, асоціація), *вершок* (кульмінаційний пункт), *торг* (ринок), *недоріцтво* (аномалія), *надзвишка вартости* (додаткова вартість) та ін. Дещо вже викликало би двояке тлумачення, як-от: *клан* (повіт), *згода* (контракт), *кілько мож найбільше* (максимум), *кілько мож найменше* (мінімум), надто ж *переворот* (революція), *верстви* (клас), *нелад* (анархія). На думку Й. Багмута, “одним із засобів зробити зміст твору зрозумілим і доступним читачам перекладач вважав заміну іншомовних слів українськими словами і з цього погляду його заходи мають виправдання. І. Франко не створював нових слів для передачі змісту іншомовних, а поняття, виражені в оригіналі іншомовними словами, передавав словами живої мови. Справді, слова *спори, повіт, товариство, відшкодувати* й ін. були ближчими тодішньому читачеві, ніж *полеміка, клан, корпорація, компенсувати*, але заміна понять на зразок *революція, клас* словами *переворот, верстви* могла призвести і до неповної передачі змісту оригіналу” [4, с. 5]. Варто додати, що переклад такого твору як “Капітал” вимагає знання не тільки літературної, а й розмовної німецької мови, зокрема висловів повсякденного вжитку, ідіом провінційних діалектів. Що більше, К. Маркс створює й власні слова, бере приклади з

усіх галузей науки, а свої посилання, за словами Ф. Енгельса, – “з літератур цілої дюжини мов” [4, с. 7]. К. Маркс належить до тих авторів, які мають вельми енергійний і стислий (лапідарний, за І. Франком) стиль і твори яких дуже важко піддаються перекладові [4, с. 7]. До слова, і в художньому дискурсі, мабуть, належить зберігати відповідний “діловий реєстр”, про що засвідчує аналіз А. М. Савенець [31, с. 119]: “в канонічному перекладі Ірини Стешенко, дещо більшою мірою, ніж у “маргінальний” версії Івана Франка, зміна реєстру мовлення з правничого на розмовне та уведення більш емоційних висловлювань призводить до змін у репрезентації персонажів”. Так “маргінальна” версія краще відповідає вимогам, аніж “канонічна” [про функціонування термінологічної лексики у художньому дискурсі див.: 5; 6].

Загалом же проблема “І. Франко-термінолог” не нова, однак потребує узагальнення і впорядкування. Помітний внесок у цю галузь зробили І. Свенціцький, Й. Багмут, П. Шморгун, Т. Панько, Л. Міщенко, І. Кочан, Л. Бондарчук, І. Труш та ін. [див.: 21, с. 701–703; 35, с. 97–105]. “Неабияку роль у виробленні термінологічних систем української мови відіграв І. Франко”, – доходить висновку О. Труш [35, с. 101].

Зазначаючи, що у багатьох своїх працях І. Франко торкався термінологічних проблем, І. Кочан вирізняє кілька аспектів у діяльності Франка-термінолога: 1) роздуми про термін, термінологію, 2) переклад термінів різних наукових галузей та творення ним своїх, національних термінів, 3) використання термінологічної лексики у художніх творах [див. 5; 6. – *І. Т.*] тощо. Провідна думка його наукових роздумів щодо термінології – мовою науки має бути національна мова. Учений, на думку І. Франка, повинен дбати про максимальну точність і однозначність терміна [21, с. 701]. “У праці “Із секретів поетичної творчості” – продовжує дослідниця – він [І. Франко. – *І. Т.*] вводить терміни “нижня” і “верхня” свідомість (перекладаючи Дессуара), “домени” (галузь), “комірка мізку” тощо [21, с. 701]. У цій же праці І. Франко висунув важливе термінознавче твердження: “Учений, викладаючи нам здобутки науки, мусить послуговуватися мовою, і то не якоюсь абстрактною, а тою, звичайною, витвореною історично, привичною для нас” [40, т. 31, с. 46].

До деяких перекладених термінів І. Франко добирав національні варіанти, наприклад, “еруптивність” – “раптовий вибух”, “пуант” – “вістря, яким кінчається твір” тощо [21, с. 702]. Врешті, тут важливо викласти три постулати, що їх виокремила дослідниця: а) сучасний йому учений повинен дбати про максимальну точність і однозначність терміна; б) мова нашої науки ще дуже “куца”, тому доводиться послуговуватися запозиченими термінами, які належить перекладати дуже обережно, щоб не спотворити змісту. Іншомовні слова, що набули ознак міжнародних, взагалі краще зберегти; 3) насиченість тексту іншомовною лексикою залежить від його функціональної належності [21, с. 701–702].

Із 45-ти статей рубрики “Проблеми мовознавства” [17] лише декілька безпосередньо пов’язані з термінологією [17, с. 85–96 (Бучко Д. Іван Франко – основоположник української антропоніміки); с. 315–325 (Василько З. Лінгвокраїнознавчий потенціал дендронімів (на матеріалі “Талицько-руських приповідок” Івана Франка)); с. 287–297 (Кочан І. Іван Франко та іншомовні слова); с. 338–345 (Скіра Г. Роль терміна в оповіді казки. Термін Франкових казок як перекладознавча проблема); с. 164–179; Bieder H. Die sprachwissenschaftliche Terminologie Iwan Frankos. Aspekte sprachlicher und wissenschaftlicher Kontakte], хоча, звісно, низка досліджень більш чи менш опосередковано стосується теми як у цій, так і в інших (скажімо, “Проблеми перекладознавства”, “Контакти, рецепції, паралелі” та ін.) рубриках. Зокрема, австрійський дослідник Г. Бідер, про-

аналізувавши приблизно 20 праць з історичної граматики німецької та слов'янських мов, доходить висновку, що загалом І. Франка не можна вважати реформатором, новатором чи навіть творцем мовознавчої термінології на матеріалі нової літературної мови, а лише її популяризатором, хоча в царині контактної лінгвістики та соціолінгвістики (лише в них, на думку дослідника) він виступив як творець нової термінології завдяки своїм друкованим публіцистичним працям, у яких висвітлювалося мовне становище в Україні [17, с. 178–179].

У низці передмов до своїх праць І. Франко пояснив, чому вдається до скороченого викладу їх у перекладі, або, як би ми сказали тепер, до скороченого чи вибіркового перекладу. Скажімо, у передмові до розвідки Е. Лавльє “Власність ґрунтова і její історія” (порівняймо оригінал: *De la propriété et de ses formes primitives* [Про власність та про її первісні форми. – І. Т.] автор подає коротку історію виходу праці, вже у третьому виданні, та її переклад німецькою мовою (Карл Бюхер). Ймовірно, що переклад зроблено і з німецького джерела. Щодо назви, то перекладач змінив її, мабуть, з огляду на адекватніше розуміння з боку цільового читача. Водночас подається і переклад “Власність і její первісні форми”. Переклад здійснено зважаючи на гостру актуальність проблеми. З другого боку, розгляд такої проблеми вимагав неабиякої мужності від перекладача: “Сказати правду – ми не без страху подаємо книжку Льавльє нашій громаді. Ми боїмось не так тих, котрі ч и т а ј у т наші виданьа [...]. Ми боїмось більше льудеј н е ч и т а ј у ч и х ні наших, ні жадних видань. Такі льуде не читаючі нічого “з засади”, у нас сила, от што сьмішно!... Не читаючий “з засади” не льубит і не терпит штоб і другі читали. А ту шче бачит росправу про власність ґрунтову, – што більше, побачит припадком, до яких виводів ся росправа доводит, – Сусе Христе! І книжка полетит до сто чортів з рук читаючого і самому читаючому сім кіп лиха, што сьміів брати в руки таку “нигилистическују брошьурку”. Біда у провінції, але біда і в гімназіях, де “нічо не вільно читати, крім книжок, дльа шкільнојі науки приписаних!” [23, с. 3].

В іншій передмові – до книжечки О. Герцена “Спомини з еміграції” – де подано короткий огляд життя й діяльності її автора, “одного з найвизначніших літературних і політичних діячів Росії ХІХ в.”, про якого написано досить багато, перекладач зазначив, що мав намір скористатися зі статті земляка К. Арабажина, що у відомому енциклопедичному словнику Брокгауза та Єфрона, та повністю перекласти її по-українському, однак не зробив цього з двох причин. По-перше, стаття написана надто “по-російськи” в тому розумінні, що “у многих місцях коротко натякає на особи й відносини, відомі російським інтелігентам, а далеко менше відомі поза границями Росії, а головно, порівнюючи її з тою статтею, яка опублікована в ХХ томі французької “La grande encyclopedie”, видаваної в Парижі [...], я побачив, що наш земляк далеко слабше поінформований про подробиці життя й діяльності Герцена, як автор французької статі, яка надто визначаєть ся більш міжнароднім, більш науковим, менше публіцистичним характером, і для того більш надаєть ся до перекладу для такого популярного виданя як “Універзальна Бібліотека”. Я подаю статю невідомого мені близше французького автора в перекладі не зовсім дослівнім, але троха, так сказати, спопуляризованім не змінюючи одначе ні в чім ані порядку думок, ані критичних висловів автора. Декуди тільки в увагах у низу сторінок подаю доповнення до інформацій французького автора зі статі К. Арабажина” [10, с. 3–4]. В іншій передмові [12, с. 3] обґрунтовано потребу перекладу у поєднанні з коментарями інших авторів: “Отсю статтю подаю перекладом на нашу мову з російського журналу “Современный Міръ”, що виходить у Петербурзі [...]. Подаю статтю д. Єлачіча з деякими скороченнями і поправками, які я вважав потрібними для читачів і

які зовсім не порушують авторського права д. Єлчича, що в цій статті являється переважно референтом чужих думок, а не подає свого власного дослідження. Цитати з Рігведи я подав трохи просторійше як у російському тексті, користуючися німецьким перекладом Грасмана. Автори російської статті, на мою думку, не досить ясно уявляють різницю між походженням однієї раси, Індоевропейців, для якої, без сумніву, треба прийняти один первісний пень, а походженням людського роду в загалі, яке правдоподібно мало багато пнів у різних частинах земної кулі. Говорячи про найстарші раси та цивілізації, автор згадує Єгиптян, але ігнорує Вавилонців, яких культура сягає більше як 5.000 літ перед Різдом Христовим, і без сумніву мала вплив не тільки на початки єгипетської, але також персько-індійської культури. Усе це однак не уймає інформаційної вартості статті д. Єлчича, яку, думаю, і наша публіка прочитає радо”, – писав І. Франко 7 квітня 1910 р. Отже, щоразу спостерігаємо творчий підхід автора до перекладу того чи іншого твору за конкретних обставин, які, властиво диктували й методичний підхід. А ось перекладові відомого тоді й популярного розділу з книги А. Д. Уайта [36, с. 3–4] передує таке “Передне слово”: “Подаючи отсе перекладом один розділ голосної книжки американського вченого Андрю Діксона Уайта “A history of the warfare of science with theology in Christendom”, виданої в двох томах у Лондоні, 1898 р., ми зазначаємо тут, що перекладаємо текст у повні, а дозволяємо собі вкорочувати або доповнювати декуди цитати, подані *в нотах* (примітках. – курсив мій. – *I. Т.*); вкорочувати там, де автор покликається на застарілі вже в науці книжки або на такі спеціально англійські видання, (англійські переклади грецьких або римських класиків і т. ін.), яких у нас ледве чи доведеться кому бачити, а які легко заступити іншими; доповнювати там, де нам відомі новіші, кращі праці про дану тему. Бажаючи *присвоїти нашій літературі* [курсив мій. – *I. Т.*] цілу Уайтову книгу, популярну наукову працю в найкращім розумінні, сего слова, ми на жаль не можемо зробити сего відразу ані швидко, а мусимо обмежитися на подаванню окремими книжечками поодиноких єї розділів, із яких кожний представляє зрештою сам для себе певну і заокруглену цілість, хоч і неоднакого об'єму. Власне задля значнішого об'єму першого розділу (Від сотворення до еволюції) ми подаємо наразі коротенький другий розділ. За ним підуть інші в міру нашої спромоги”. Отже, перед нами – переклад-адаптація, і цей вид перекладу посідає провідне місце в науково-перекладацькому дискурсі І. Франка. Подібну адаптацію спостерігаємо і в перекладі історичної розвідки Ке де Сент-Емура [19, с. 19], де у виносці зазначається: “Протягом сего розділу перекладач пропустив найбільшу частину ноток, у яких цитують ся занадто спеціальні збірки документів та монографії поодиноких монастирів, вважаючи їх менше важними для українських читачів”. Тому переклад-адаптація – це найпоширеніший жанр перекладацької творчості І. Франка і, що важливо, автор перекладу зважає на культурно-освітні запити цільового читача, утверджуючи таким способом культурологічний підхід до перекладу, вирізняючи лінгвокультурознавчі відмінності.

Іноді перекладач вживає післямову як засіб увиразнення в перекладі, як у виданні “Адам Міцкевич. До галицьких приятелів” [26]. Сама передмова до твору А. Міцкевича займає майже 30 сторінок (с. 3–33), а власне промова – с. 34–44. Далі йде “Проба аналізу” самого перекладача (с. 45–65), у якій порушується проблематика власної промови. Поряд із післямовою трапляються й додатки або доповнення, як-от: “Стільки споминів Герцена. В тих споминах Герцен не згадав нічого про те, що брав участь у похороні Ворцеля і в ряді інших представників еміграції виголосив промову над свіжою могилою покійника. Ся промова, виголошена по-французьки, була потім у літературнім обробленні російською мовою надрукована в герценовім журналі “Полярная Звезда”, а

звідси в перекладі на французьку мову видана окремою брошурою п. з. *L'Etoile Polaire sur la morte de Stanislas Worcell* (Traduit de russe) Prix: 2 pence. Londres, Imprimerie Universelle, 178 et 179, High-Holborn 1857, 16°, с. 3–12. Не маючи під рукою “Полярної Звізди”, подаю тут у додатку до Герценових споминів про Ворцеля його надгробну промову в перекладі з французької мови (с. 53–62). Львів 23 червня 1911” [10, с. 52–53].

Важливим штрихом до портрета Франка-перекладача є пояснення термінів у дужках або (теж у дужках) наведення терміна з мови-джерела, що найбільше видно з перекладу твору Ш. Сеньбоса “Сучасна Англія” [33, с. 6–36], як: *sheriff* (староста), великі магнати (lords), churchwardens (старші брати церковні), денні зарібники (labourers), “збіжєві закони” (corn-law), робучий дім (workhouse) та чимало інших. Тут переважає прийом експлікації. Щодо власних назв, то й їх автор наводить у дужках, наприклад: Борк (Burke). Зараз це прізвище транслітерували б як *Берк*. А ось назви газет, журналів подають мовою оригіналу із зазначенням, напевно, року заснування, як-от: *Times* 1785, *Morning Chronicle*, *Post* 1772. У разі потреби перекладач вдається до виносок, щоби увиразнити виклад матеріалу, уникнути плутанини. Скажімо, автор перекладу просить не змішувати Trades Union як організацію (одинокую силу, за І. Франком) та галузеві профспілки або, як називає їх І. Франко, “союзи ремесел” [33, с. 36]. Зокрема, І. Кочан, зазначила, що “У своїй науковій практиці І. Франко часто подає іншомовний термін у первісному вигляді, напр. Oberund Unterbewusstsein (свідомість), Empfindungslehre (наука про відчуття), Seelentieffen (глибина душі). Подаючи їх переклад у виносках або й порядково, він тим самим пропонує свій варіант національного терміна-відповідника” [21, с. 701]. Перший термін повинен, ймовірно, писатися так: Ober- und Unterbewußtsein, тобто “верхня і нижня свідомість”.

Не можна обійти увагою й таке явище, як довільна варіація форм імен у перекладах І. Франка, скажімо, Герм і Гермес та інші, що, врешті, є й у першоджерелах [див.: 54, с. 599], а також українізацію або одомашнення власних імен, наприклад Зєя, Атрієнко, Корнієнко, Хроненко, або, скажімо, “цісар Кіндраг” в устах Каччіагвіди, прародича Данте та ін. [40, т. 8, с. 185–201; т. 12, с. 224].

Перу Франка-перекладача, за даними Відділу наукової бібліографії ЛНБ НАН України ім. В. Стефаніка, належить, отже, 19 праць європейських, – головню німецьких, французьких, англійських, польських і російських авторів, – на суспільно-політичну та природничу тематику, загальним обсягом, разом з двома попередніми творами К. Маркса і Ф. Енгельса – понад 1000 сторінок. Деякі переклади подано у співавторстві, скажімо з І. Мандичевським (переклад статті німецького катедер-соціаліста Ганса Шелля “Суспільно-політичні сторонництва в Німеччині” у журналі “Правда” (1879, № 6)). З іншого боку, І. Франко перекладав наукові праці з *української мови* (курсив мій. – І. Т.): 1888 року на сторінках “Kurj. Lw.” друкувалися теж три статті О. Кониського (Семена Жука) про події в Росії та в російській Україні в перекладі Франка (“Czym był rok ubiegły dla Rosji” I–V, “Z nad Dniepru” [47, с. 48]. У тому ж “Kurjerze Lwowskim” за 1889 рік публікувалася праця М. Драгоманова “Z dziejów liberalizmu w Rosji” у перекладі і з вступом І. Франка [47, с. 52]. 1890 року “У вид. Літ.-наук. бібл. Кн. 5 п. з. “З історії публичного виховання в сучасній Європі” друкувався Франковий переклад Фан Гаммеля “Програма початкового курсу історії релігій” [47, с. 56]. До наукових перекладів долучається й раніше невідомий твір П. Еванса “Боротьба теології з наукою” (“Жите і слово”, кн. 3. – 1897) [47, с. 99]. Із наукових перекладів у ЛНБ за 1898 рік, поряд із “Сучасною Англією” Ш. Сеньбоса вийшли друком ще дві статті: “Боротьба за реформу середньої школи” Ж. Леметра (кн. 7) і “Жіночий рух у Франції та Німеччині” К. Шірмахера (кн. 8–9)

[47, с. 107]. За 1899 рік ЛНВ (кн. 1) містить переклад студії Ю. Брандеса про Шекспірового Юлія Цезара, а також “Причинок до психології смерті” С. Епштайна (кн. 3) і “Раса, нація, герої. Уваги” (уривок із книжки Г.-С. Чемберлена “Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts” із передмовою, кн. 7) [47, с. 112]. На 1900 рік припадає переклад двох статей: А. Жанруа. Данте Аліг'єрі (перекладено з приводу 600-ліття з дня першого задуму Данте написати свою “La divina comedia” – кн. 6) і Ф. Йодля “Джордано Бруно” (з приводу 300-ліття з дня смерті “великого італійського мислителя і мученика за свободу” – кн. 4) [47, с. 115–116]. 1901 року в “Етнографічному збірнику” (т. X) вийшла перша частина (I) першого тому (I) “Галицько-руських народних приповідок”. Видання збірки тривало аж до 1910 року, але, як на мене, маловідомим, – отже, ще цікавішим, – є той факт, що низка приповідок у перекладі І. Франка німецькою мовою (курсив мій. – *I. T.*) друкувалася в журналі “Aus fremden Zungen” під заголовком “Ukrainische (ruthenische) Sprichwörter” (1901, № 21) [47, с. 118–119]. В “Українсько-руській видавничій спілці” за цей рік вийшла друком і праця А. Д. Уайта “Розвій географічних поглядів” у перекладі І. Франка [47, с. 120]. За 1904 рік видано 3 наукові переклади: “Момзен і Слов’яни” (лист Т. Момзена до В. Ягича у перекладі та з передмовою І. Франка – ЛНВ, кн. 3); Е. Феррієр “Дарвінізм” у перекладі та з передмовою І. Франка (“Українсько-руська видавнича спілка”), Ф. Лассаль “Про суть конституції” (Über Verfassungswesen) у перекладі Р. Д. з передмовою І. Франка (за Е. Бернштайном) у цьому ж видавництві. Ця брошура вийшла друком і в перекладі І. Франка у “Літературно-науковій бібліотеці Револьюційної Української Партії” (№ 8, 1904, з вид. 1915) [47, с. 130–132]. У 1905 році вийшло 2 наукові переклади: Л. Фер “Будда і буддизм” (видання “Українсько-руської видавничої спілки”); “Історична записка К. А. Воєнського... в справі обмежень українського письменства” (ЛНВ, кн. 5), і передрук у брошурі “Петербурзька Академія наук в справі знесення заборони українського слова” (“Українсько-руська видавнича спілка”) [47, с. 138]. За 1906 рік опубліковано 1 науковий переклад (стаття Тадея Зелінського “Сім гріхів земних”, із додатковою увагою перекладача (ЛНВ, кн. 11) [47, с. 142]. Із наукових перекладів 1907 року – “Болгарська університетська афера” (переклад статті професора Мілетича з поясненнями І. Франка стосовно запропонованої йому посади професора в Софії – “Діло”, № 280. 27. XII. 1907) [47, с. 147]. У 1908 році опубліковано “Новознайдений уривок Євангелія” (з перекладом – кн. 5) [47, с. 149]. У 1909 році видано: Ке де Сент-Емур, “Анна Русинка, королева Франції, і графиня Валюа” (з французької мови – “Укр.-руська видавнича спілка” (“Писання Івана Франка II”) [47, с. 151]. Наступного року вийшла друком брошура Є. Слачіча “Крайня північ – вітчизна людськості” з передмовою (“Діло”, № 113; 116; 119–120 та окремо в “Універсальній бібліотеці”, № 14) [47, с. 153]. В “Універсальній бібліотеці” (№ 10) за 1911 рік було перевидано окремою книжкою поему “Іван Вишенський” (вид. 1900, 1904), доповненою передмовою автора, його ж статтею “Іван Вишенський, його час і письменська діяльність” (див. 1892, 1895) та перекладом твору (курсив мій. – *I. T.*) І. Вишенського “Обличение диавола...” під заголовком “Лови сего світа” [47, с. 154]. У 1912 році вийшли друком 3 наукові переклади: “Основи нової слов’янської політики Бакуніна” (Французький оригінал і український переклад – ЗНТШ, т. 109) [47, с. 161], а також “Скити й Скитія. Історичне оповідання Геродота” (переклад із “Переднім словом” в “Ділі”, 1912, № 103, 104, 106, 107; “Історія моєї габілітації” (переклад статті, написаної німецькою мовою в 1904 році, “Діло”, № 251–252, написано 4. XI. 1912 року) [47, с. 162]. Із наукових перекладів 1914 року відзначається аж 46: “Писання Івана Франка”. Т. VII: “В наймах у сусідів”. Збірник праць, писаних польською та німецькою мовами у перекладі з поясненнями та додатками автора. Том

І. Статті на суспільно-політичні теми... Писані в рр. 1886–1890. “Передмова” має дату: 10. X. 1914. Поряд із перекладними статтями з польської періодики [див.: 47, с. 168], до збірника увійшов і цикл статей під заголовком “Галицька індемнізація” (написано 10–15. IX. 1882, друковано в “Ділі”, 1882, № 268–271). До статті додано примітку (датовано 22. II. 1914) і “Postscriptum” (26. II. 1914). Доповнюють збірник переклади ще двох статей: “Інтерпеляція о. Озаркевича” і “Угода індемнізаційна” (“Kurjer Lwowski”, 1890), з датами 12–13. III. і 13. III. 1914. Отже, збірник налічує 46 перекладів. Наукові переклади 1915 року: у жовтні 1914 року на адресу редакції “Украинской жизни” (Москва), було надіслано цикл статей (приблизно 7) у польсько-російському перекладі. Спершу І. Франко написав їх для журналу “Przegląd społeczny” (1887, т. III), а цього року вони вийшли друком на сторінках “Украинской жизни”, № 1, 2, 5, 6, 7 під заголовком “Земельная собственность в Галиции. К истории землевладения в Галиции. I. Цифры и факты. II. Проекты реформ” (див. 1914) [47, с. 171]. Українською мовою вона згодом вийшла у 50-томному виданні під назвою “Земельна власність в Галичині”. Уперше надруковано польською мовою в журналі “Кгај” обсягом 28 сторінок, згодом у збірнику “В наймах у сусідів” (34 с.), відтак у журналі “Украинская жизнь”, 1915, № 1, с. 27–35; № 2, с. 20–31; № 5–6, с. 21–31; № 7, с. 37–45, загальним обсягом до 40 сторінок [40, т. 44. кн. 1, с. 663].

Чимало перекладів є частиною важливих праць автора. Зокрема, переклад з латинської мови § 10 “Статуту Товариства галицьких священників греко-католицького обряду” (“Societatis presbyterorum ritus graeco-catholici galicensium”), видрукованого у Відні 1816 року і вже на той час великої бібліографічної рідкості, слугує ілюстрацією до статті “Нариси з історії української літератури в Галичині” [41, с. 148–149]. “Ця перша, хоч і невдала спроба організації української інтелігенції для праці над освітою простого народу заслуговує на всіляку увагу”, писав І. Франко, а невдалою була ця спроба тому, що “Статут цього товариства, опрацьований Могильницьким по-латині, був затверджений цісарем; однак Рим, внаслідок інтриги деяких визначних людей серед українського духовенства, не дав своєї апробації, і товариство не було відкрите” [41, с. 147]. Ось у такому контексті “перших пробісків нового руху, перших світлих ознак (...) зірниць відродження” в Галичині, процесу, на чолі якого стояв канонік Іван Могильницький, учень відомого славіста Копітара. “Була це перша людина на Галицькій Русі, яка намагалася пануючу тут у погляді на народну справу єгипетську темряву розвіяти з допомогою світла науки” [41, с. 146–147]. Переклав І. Франко цей текст з латинської мови на польську оскільки стаття вийшла спершу у варшавському журналі “Głos”, 1888, № 2, 4, 5, 12 під заголовком “Szkice z dziejów literatury rusińskiej w Galicji” [41, с. 441]. Ще один із так званих “оперативних перекладів” [39, т. 53, с. 123]: “Публіка, читаюча “Слово” і “Новый пролом”, знає непевно, т. є. не знає, але читала в котрій-небудь із тих газет, що російська публіцистика “восторженно” вітає наших “странників”, що “Русь” Аксакова печатає переклад “Онуфрія Грушкевича”, що “Московские ведомости”, “Новое время” посвятили Наумовичеві і Площанському “теплые приветственные статьи”. Дай Господи! – подумали ми собі і наздогад розвернули ч. 3086 “Нового времени” із д[ня] 30 с[ен]тября (12 октяб[р]я) біжучого року. І справді, єсть стаття, і то вітаюча стаття, бо під написом – непереводимим на нашу мову – “Добро пожаловать!” – ми прочитали її; а пригадавши собі, що “Новый пролом” колись-то обвиняв нас трохи не о зраду за те, що ми не печатаємо в кожному номері бюлетенів о наших “страждальцях”, ми рішили хоч тепер доволити бажання “Нового пролома” і ознаменувати радісний факт приїзду І. Наумовича і Площанського до Петербурга бодай перекладом сеї навчаючої і живо написаної статті із любезного “Новому Проломові” “Нового времени”. Отже, переклад, виконаний на пе-

кучу потребу дня, слугує тут засобом боротьби. У статті порушується й проблема неперекладності, але радше в історичному та місцево-індивідуальному ракурсі.

До матеріалу притчі про сліпця і хромця І. Франко звернувся й 1912 року, опублікувавши текст притчі в оригіналі та в перекладі українською мовою (тижневик “Неділя” за 13 жовтня – № 37, с. 3–5), а також окремим відбитком (з “Неділі” та в серії “Міжнародної бібліотеки”, № 3, (Львів, 1912. – 16 с.), – зазначає київська дослідниця Ж. Ляхова (“Іван Франко – перекладач і дослідник санскритської збірки шастрів “Панчатантра”) [16, с. 1051–1053]. У фольклористичному дослідженні “Пісня про Правду і Неправду” (1906) – продовжує дослідниця – І. Франко, на основі німецького перекладу петербурзького сходознавця А. Шіфнера, подав у скороченому викладі оповідання з мотивом осліплення брата братом із санскритської збірки “Джангул” (1 ст. н. е.). збережене в тибетському перекладі буддійської енциклопедії “Канджур” [16, с. 1054].

Отже, до наукових перекладів І. Франка можна додати ще приблизно 80 раніше невідомих, виконаних з української мови на польську чи з англійської, німецької, польської на українську, а то й з української мови на німецьку, російську загальним обсягом щонайменше 200–250 умовних сторінок, що загалом доводить загальний обсяг до 1250–1300 сторінок.

Перекладацька діяльність, включно з науковою, була – і це вельми важливо підкреслити – частиною громадсько-політичної діяльності І. Франка, спрямованої, зокрема, й на справедливіше облаштування життя простих людей: “Мій станіславський проєкт не тільки що не розбився, але посунувся значно наперед [загальне устроєння колонії]” [40, т. 48, с. 359]. У цьому листі до М. Павлика (Львів, 9 або 10 жовтня 1883 року) йдеться про ідею організації рільничої (сільськогосподарської) комуни поблизу м. Станіслава (тепер Івано-Франківськ), куди мали увійти І. Франко, М. Павлик, А. Павлик та родина Дзвонковських (мати, син, дочка). Члени комуни планували закупити ділянку землі і обробляти спільними силами. Однак до організації комуни не дійшло [40, т. 48, с. 693]. Втілення в життя подібних проєктів вимагало й ознайомлення із закордонним досвідом, звідси – потреба перекладати багато суспільно-політичної літератури (про це – у численних листах, великою мірою цитованих і тут), дещо менше – і з художньої, зокрема роман М. Чернишевського “Что делать?": “Хибує нам переводчиків, таких, котрі би владали язиком, хоть я думаю, що хоть переклади й не будуть ліпші, як “Що діяти?”, аби лиш наші люди читали і розуміли, то воно своє зробить” [40, т. 48, с. 56].

Велетенський науковий доробок І. Франка становить щонайменше п’яту частину його творчої спадщини (Наукові праці, тт. 26–47, 53), а якщо врахувати коментарі до художніх перекладів, передмови до них, післямови чи переклади у складі статей або наукових розвідок, як-от “Данте Аліг'єрі. Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії” [див. 40, т. 12, с. 7–231] – то він помітно зростає. Є всі підстави говорити не тільки про галузь суспільних наук, а всю гуманітарну сферу: від суспільних наук до культурології, включно з дисциплінами на стику наук або допоміжними.

У царині наукового перекладу обсяг зробленого, хоча й не так вражає як у галузі художнього перекладу, все ж сягає третини: переклад Біблії та апокрифічних джерел, природничі науки, суспільні науки.

За проблематикою переклади можна подати у такому вигляді: біологічна, географічна, економічна, філософська, культурологічна, історична, релігієзнавча, біблієзнавча, соціологічна, літературознавча, мовознавча, перекладознавча. Щодо тематики, то вона вельми актуальна, деяка й дотепер, як-от: походження людини, виникнення життя на Землі, людинознавство, людина і вічність, біблієзнавство, теологія, сходознавча тема-

тика у найширшому розумінні слова (заслуговує на предмет окремої розвідки), продуктивні сили, виробничі відносини, питання власності, історія філософії, політична історія, політологія, історія провідних європейських країн, історія України, українознавство, літературознавство, мовознавство, українська мова, її історичний розвиток, питання правопису та ін. Окремо варто говорити про Франка-термінолога. Цікавим аспектом, дотичним до порушеної теми, є проблема “І. Франко-рецензент”, де переклади – невід’ємна складова. З іншого боку, зважаючи й на мовну ситуацію в тодішній державі (німецька, польська, українська (західноукраїнський варіант) мови як субстрат, суперстрат, іноді адстрат), термінологія розвивалася у непростих умовах інтерференції та взаємовпливу, відірваності Галичини від України.

З огляду на мовну ситуацію вирізняються такі мови перекладу – українська, польська, російська, німецька. Мовами-джерелами слугували німецька, польська, англійська, французька, болгарська та ін.

Науково-перекладацька діяльність була вагомим складником наукової, суспільно-політичної діяльності загалом. Мета – щонайрізноманітніша: розвиток вітчизняної та світової науки, просвітницька, освітня, педагогічна, дидактична, суспільна, політична, популяризаторська. Переклади наукової літератури з’являлися здебільшого з “тактичних” міркувань, тобто “на потребу дня”, підпорядкованими, однак, стратегічній Програмі виведення української культури на світові обшири, долучення її до загальноєвропейського та світового діалогу загалом.

З огляду на велетенський обсяг порушеної проблематики є всі підстави говорити про енциклопедичний розмах творчої діяльності І. Франка і тут його можна поставити поруч з М. Ломоносовим, а не тільки з Ярославом Врхліцьким та Й. Г. Гердером, про що зазвичай згадують вже понад 40 років.

Уся перекладацька діяльність І. Франка поділяється на три галузі: художній переклад, науковий переклад, переклад апокрифів та Святого Письма. До кожної галузі були відповідні підходи, але всіх їх об’єднувало одне – метод адаптацій. Провідні типи перекладу – скорочений, письмовий, адаптований. Часто перекладач вдається до експлікативного перекладу. І. Франко як перекладач, котрий зробив незрівнянно гігантський внесок у розвиток перекладацької думки в Україні, зокрема, працюючи в неймовірно складних умовах, не завжди міг працювати над перекладуваним твором, та й не кожний твір був вартий такої уваги. Зважмо й на те, що тогочасний широкий читач не мав потрібного освітнього рівня, а писав І. Франко для народу, саме для такого читача. Тому, насамперед, щоби передати такому читачеві думку автора у найдоступнішому вигляді, перекладач вдавався до тих чи тих відхилень від оригіналу (або ж адаптацій). Творчий метод перекладача – один і той же. Він мало залежить від жанру, однак і тематика, і проблематика наукової перекладацької діяльності І. Франка – вельми різноманітна: від суспільно-політичної до науково-природничої. Переважає науково-популярний виклад, що, врешті, не така й несподіванка, зважаючи на потенціальну читацьку аудиторію або цільового читача того часу.

Список використаної літератури

1. Алфавітний покажчик літературно-критичних, літературознавчих, фольклористичних праць. Алфавітний покажчик праць з економіки, історії, філософії. Довідковий том до // Франко І. Збір. творів: у 50-ти т. / І. Франко. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 42–57, 58–63.
2. *Арват Ф.* Іван Франко – теоретик перекладу (Лекції із спецкурсу “З історії українського перекладу”) / Ф. Арват. – Чернівці: ЧДУ, 1969. – 39 с.

3. *Баб'як П.* Наукова творчість І. Франка, базована на старожидівському письменстві та біблійних мотивах / П. Баб'як // *Визвольний шлях*. – 1987. – № 2. – С. 199–217.
4. *Багмут Й.* Українські переклади “Капіталу” К. Маркса / Й. Багмут // *Мовознавство: Орган Відділу л-ри, мови і мистецтва АН УРСР*. – К., 1967. – № 3 (травень–червень) – С. 3–14.
5. *Бондарчук Л.* Проблеми англійського перекладу виробничо-господарських та ділових термінів у творах української класичної літератури XIX – поч. XX ст. / Л. Бондарчук, І. Теплий // *Збірник на пошану професора Марка Гольберга / Ред. кол. : Т. Біленко, В. Меньок, Є. Пшеничний та ін.* – Дрогобич: Вимір, 2002. – С. 288–293.
6. *Бондарчук Л.* Стилістичні особливості вживання термінологічної лексики з економіки у науково-популярному дискурсі (на матеріалі української мови) / Л. Бондарчук, І. Теплий // *Вісник: “Проблеми української термінології”*. – Львів: Національний університет “Львівська політехніка”. – 2002. – № 453. – С. 309–313.
7. *Воєнський К.* Історична записка. Предложена начальникови Головної управи в справах друку 12 падолиста 1900 в справі обмежень українського письменства / К. Воєнський; переклав І. Франко // *Заборона українського слова в Росії*. – Скрантон, 1916. – С. 53–59.
8. *Геккель Е.* Відки і як взьалисья лъуде на землі? За дозволом автора з німецького переклав Іван Франко / Е. Геккель. – Львів: 3 друкарні Тов-ва імени Шевченка, 1879. – 32 с. (Дрібна бібліотека. Ч. III).
9. *Геклі Т. Г.* Білковина / Т. Г. Геклі; переклав Іван Франко. – Львів: 3 друкарні Товариства імени Шевченка, 1879. – 21 с. (Дрібна бібліотека. Ч. IX).
10. *Герцен А.* Спомини з еміграції / А. Герцен; з рос. мови переклав І. Франко. – Львів: Наклад автора, 1911. – 62 с. (Універзальна Бібліотека, № 16).
11. *Григор'єва Л.* Погляди І. Франка на переклад та його перекладацька діяльність в аспекті ксенології / Л. Григор'єва // *Вісник Харківського держ. ун-ту*. – № 390. Актуальні проблеми теорії комунікації та викладання іноземних мов. – Харків: Приватне вид-во “Константа”, 1997. – С. 43–46.
12. *Єлачіч Е.* Крайня північ – вітчизна людськості / Е. Єлачіч; переклад і передмова Івана Франка. – Львів: Накладом Універсальної Б-ки, 1900. – 48 с. (Універзальна Б-ка. Ч. 14).
13. *Жите Ісуса Христа.* Статті Патера Дідона і Моріса Верна / З французької переклав др. Іван Франко (Накладом редакції “Життя і Слова”). – Львів: 3 друкарні Ін-та Ставропігійського. – Під зарядом Й. Гузара, 1897. – 51 с.
14. *Зелінська Н.* Наукова творчість Івана Франка: самореалізація поетики непоетичного / Н. Зелінська // *Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: матеріали міжнародної наукової конференції (Львів, 25–27 вересня 1996 р.)*. – Львів: Вид-во “Світ”, 1998. – С. 242–246.
15. *Іван Франко – переводчик Карла Маркса // Вопросы литературы: Орган СП СССР и Ин-та л-ры им. А. М. Горького АН СРСР*. – 1964. – № 11. – С. 250 (Рубрика “Литературная жизнь”).
16. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля: матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 року)*. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. – Т. 1. – 1160 с.
17. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 року)*. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. – Т. 2. – 1150 с.
18. *Маркс К.* Початок і історичний розвиток капіталістичної продукції в Англії. I. Первісне нагромадження капіталу / К. Маркс; з німецького переклав Іван Франко // *Культура: журнал культурного, суспільного й політичного життя*. – Львів, квітень-вересень, 1926. – 4–9 число. – С. 173–202.
19. *Ke de Sent-Амур.* Анна Русинка королева Франції і графиня Валюа / Ке де Сент-Амур; з французького переклав І. Франко. – Репринт за виданням 1909 р. – К.: АТ “Обереги”, 1991. – 31 с. (Писаня Івана Франка II). – Літ.-наук. б-ка / Вид. українсько-руська видавнича спілка у Львові; 1909. – Сер. I. – Ч. 114.
20. *Коптілов В.* Переклади на українську мову [електронний ресурс] / В. Коптілов // *litopys.org.ua/ukrmoiva/um64.htm / 22. 09. 10.*

21. *Кочан І.* Термінологічні проблеми у працях Івана Франка / І. Кочан // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: матеріали міжнародної наукової конференції (Львів, 25–27 вересня 1996 р.). – Львів: Вид-во “Світ”, 1998. – С. 701–703.
22. *Лассаль Ф.* Про суть конституції / Ф. Лассаль; пер. І. Франко. – Львів, 1904. – 48 с. (Літ.-наук. б-ка РУП. – Ч. 8).
23. *Льавльє Е. де.* Власність ґрунтова і její історія / Льавльє Е. де; пер. І. Франко. – Львів: Друк. Т-ва ім. Шевченка, 1879. – 30 с. (Дрібна б-ка 7).
24. *Магас Г.* Стрийщина у фольклористичній діяльності Івана Франка / Г. Магас // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Франкознавство. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010. – Вип. 51. – С. 139–146.
25. *Мельник Я.* Іван Франко й biblia аросурґра / Я. Мельник. – Львів: Вид-во Українського Католицького університету, 2006. – 512 с.
26. *Мицкевич А.* До галицьких приятелів / А. Міцкевич; пер. і пояснив І. Франко. – Львів: Друк. НТШ, 1903. – 65 с. / Літ.-наук. б-ка. – Ч. 54. Тексти й пояснення вибраних творів укр. й інших літератур.
27. Нарись історій філософіѣ. Часть перша. Грецька натурфілософія відь Талеса до Демокріта / Изъ нѣмецкого проф. Фріца Шульце переклавъ Иванъ Франко. – У Львовѣ, 1887 (Накладом перекладчика. З друкарні Тов-ва імени Шевченка (Наук. б-ка. – Книжка I)). – 66 с.
28. Основи критики біблійної Моріса Верна / З французького переклали Б. і Ф. Накладом Івана Франка. – Львів: З друкарні Тов. імени Шевченка, 1891 (Літ.-наук. б-ка. Книжка 1). – С. 71–104.
29. *Острянин Д.* Франко Іван Якович. Філософські погляди / Д. Острянин, П. Колесник // УРЕ. – Т. 12. Фітогормони-в. Вид. друге. – К.: Головна редакція Укр. рад. енциклопедії, 1985. – С. 40–42.
30. Програма Міжнародного наукового конгресу “Іван Франко: дух, наука, думка, воля. До 150-річчя від дня народження (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 року)”. – Львів, 2006 – 64 с.
31. *Савенець А.* Шерлок як чужий: трансформація образу єврея в українських перекладах “Венеціанського купця” Вільяма Шекспіра / А. Савенець // Наукові записки. (Проблеми культурної ідентичності та культурний проєкт Європи. Матеріали Міжнар. наук. конф. 24–25 квітня, Острого, 2009). – Острого: Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2009. – Вип. 4. – С. 111–120. – Серія “Культурологія”.
32. *Старженський С.* На нашій – не своїй землі. Спогади / С. Старженський; в перекладі й з передмовою І. Франка. Вступ. стаття А. Березинського. – Харків: Рух, 1930. – 32 с.
33. Сучасна Англія: Нарис розвою й політичного життя 1814–1896 рр. Шарля Сеньобоса / З французького переклав др. Іван Франко. – У Львові: З друкарні Наук. Тов-ва імени Шевченка, 1898. Накладом редакції “Літературно-Наукового Вісника” – 85 с.
34. *Теплий І.* Творчий метод Івана Франка-перекладача у контексті його суспільно-політичної діяльності / І. Теплий // Теорія і практика перекладу. Наукові записки факультету романо-германської філології. – Філологічні науки. – К.-Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені І. Франка, 2008. – Вип. IV. – С. 223–243.
35. *Труш О.* Роль Івана Франка у розбудові наукового стилю української мови / О. Труш // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Франкознавство. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. – 2010. – Вип. 51. – С. 97–105.
36. *Уайт А. Д.* Розвій географічних поглядів / А. Д. Уайт; із англійського переклав др. Іван Франко. – У Львові, 1901. З друкарні Наук. Тов-ва імени Шевченка, 1901. – 52 с. (ЛНБ. Ч. 23).
37. Фавст. Трагедія Йогана Вольфганга Гете. Часть перша / З німецької переклав і пояснив Іван Франко. – У Львові: Заходом редакції “Сьвіта”, 1882. – 222 с. (+1 с.).
38. *Фер Л.* Будда і Буддизм / Л. Фер; переклав із французького І. Франко. – У Львові: З друкарні Наук. Тов-ва імени Шевченка, 1905. – 147с. (+5с.) (Літературно-наукова бібліотека. – Ч. 104).
39. *Франко І.* Додаткові томи до Франко І. Збір. творів: у 50-ти т. / І. Франко; редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 51: Прозові переклади, 1876–1912 / Ред. тому С. К. Нахлік. – 992 с.; Т. 52: Оригінальні та перекладні поетичні твори / Ред. тому М. П. Бондар. – 1040 с.; Т. 53: Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці, 1876–1895 / Ред. тому С. К. Нахлік. – 832 с.

40. *Франко І.* Збір. творів: у 50-ти т. / І. Франко. – К.: Наукова думка, 1976–1986.
41. *Франко І.* Нариси з історії української літератури в Галичині / І. Франко // Франко І. Твори: у 20-ти т. – Т. XVI. – Літературно-критичні статті; ред. кол.: Корнійчук О. Є., Білецький О. І., Козланюк П. С. та ін. – К.: ДВХЛ, 1955. – С. 141–156.
42. *Франко І.* Поема про сотворення світу / І. Франко. – К.: МАУП, 2003. – 120 с.
43. *Франко І.* Початок і теорія соціалізму Фрідріха Енгельса / І. Франко // *Культура: журнал культурного, суспільного й політичного життя.* – 4–9 число. – Львів, квітень–вересень 1926. – С. 203–230.
44. *Франко І.* Сотворення світу / І. Франко; передмова В. Ф. Погребенника. – К.: Обереги, 2004. – 160 с. (Б-ка укр. раритету).
45. *Шель Г.* Суспільно-політичні стороництва в Німеччині / Г. Шель; з німецького перекладу І. М. та І. Ф. Передрук с “Правди”. – Львів: З друкарні Тов. імені Шевченка, 1879 – 115с. (+1с.) (Дрібна б-ка. Ч. 13).
46. *Шморгун П.* “Капітал” К. Маркса на Україні / П. Шморгун // *Народна творчість та етнографія: Орган Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського АН УРСР Міністерства культури УРСР.* – № 2. – 1972. – С. 29–35.
47. *Ярема Я.* Хронологія життя і творчості Івана Франка / Я. Ярема. – Львів: Видавничий центр Львівського національного ун-ту ім. Івана Франка, 2006. – 240 с.
48. *Akhmanova O.* What is the English We Use? A Course in Practical Stylistics=Курс практической стилистики современного английского языка / О. Akhmanova, R. Idzelis. – Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1978. –157 с.
49. uk.wikipedia.org/.../Франко_Іван_Якович.

THE SCIENTIFIC TRANSLATED TEXT OF IVAN FRANKO: SUBJECTS AND ISSUES

Ivan Teplyi

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Foreign Languages for Humanities,
1 Universytets'ka Str., L'viv 79005, Ukraine,
e-mail: i_teplyi@rambler.ru*

The article examines Ivan Franko's scientific translated discourse in terms of the subjects raised and issues considered. His scientific translated text appears to have noticeably increased owing to the analysis of the new systematized chronology proposed by Ya. Yarema. The author provides an overview of I. Franko's scientific works. Some new statistic data are furnished. It is emphasized that the scientific translations were made, first and foremost, out of practical necessity dictated by the logic of the versatile author's socio-political activity. Intended for the general reader of the day, the translations were, for the most part, scientific and popular in character.

Key words: scientific text, translation, issue, activity, language, term, terminology.

**НАУЧНИЙ ПЕРЕВОДНОЇ ТЕКСТ ІВАНА ФРАНКА:
ТЕМАТИКА І ПРОБЛЕМАТИКА**

Іван Тєплый

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра иностранных языков для гуманитарных факультетов,
ул. Университетская, 1, Львов 79005, Украина,
e-mail: i_teplyi@rambler.ru*

В статье рассматривается научный переводной дискурс И. Франко с т. з. поднимаемой тематики и рассматриваемой проблематики. Оказывается, что его научный переводной массив, благодаря анализу новой систематизированной хронологии Я. Яремы, заметно возрастает. Автор дает общий обзор научного творчества И. Франко. Приводятся некоторые новые статистические данные. Подчеркивается, что научные переводы осуществлялись прежде всего из практической необходимости, продиктованной логикой общественно-политической деятельности писателя-энциклопедиста. Переводы носили большей частью научно-популярный характер поскольку предназначались для широкого читателя того времени.

Ключевые слова: научный текст, перевод, проблема, деятельность, язык, термин, терминология.

Стаття надійшла до редколегії 05.03.2010

Прийнята до друку 10.10.2010

